

Agata KRZYWDZIŃSKA

Instytut Rosji i Europy Wschodniej, Uniwersytet Jagielloński
agata.krzywdzinska@uj.edu.pl

KONDYCJA ZAWODU DZIENNIKARZA W ROSJI

ABSTRACT Status of Russian journalism

Being a journalist in Russia during the USRR meant highly reputable but as well partly dependency work. After the collapse of the Soviet Union the situation on media market has changed especially situation on freedom of speech. But in 1993 the process of glasnost ended and the media went back to serve the interests of their owners. On the other hand it was a good time for valuable television programs and in-depth press analyses. With the beginning of Putin's presidency everything has changed on Russian media market. The 2000's have seen a resurgence of the Soviet media system. Current Russian journalism is weak, we can observe a very negative tendencies like increasing state control over media, buying up nearly all independent media and increasing self-censorship. An analytical function of media as well as critical view has moved to marginal position. Violence against journalists takes various forms including threats, physical assaults and murders. Russian media is not politically free and young generation of journalists does not want to criticize the political authority. No wonder that Committee to Protect Journalists called Russia was one of the deadliest countries in the world for journalists.

Keywords: Russia, journalism, media, freedom of speech

Słowa kluczowe: Rosja, dziennikarstwo, media, wolność słowa

Z jakim dziennikarstwem mamy dziś do czynienia w Rosji? Czy media grają tam rolę psa stróżującego, który pilnuje władzy i ujawnia naruszenia prawa? Media mogą realizować taką funkcję kontrolną, o ile działają w ramach systemu polityczno-prawnego umożliwiającego im wypełnianie funkcji informacyjnej i opiniotwórczej. By

ocenić obecną sytuację zawodową dziennikarzy w Rosji, należy cofnąć się do końca lat 80., ponieważ wcześniejsza ocena statusu dziennikarza jest niezbędna do zrozumienia obecnej sytuacji tej grupy zawodowej. Okres *pierestrojki* i *glasnosti* wielu starszych dziennikarzy wspomina nostalgicznie, ponieważ był to czas odkrywania dotąd przemilczanych tematów historii, a także największych nakładów prasy, sięgających nawet kilku milionów. Dla przykładu: rosyjski tygodnik „Argumenty i fakty” wydawany od 1978 r. został wpisany do Księgi Rekordów Guinnessa, gdy w maju 1990 r. wydano 33,3 mln egzemplarzy gazety. W Związku Radzieckim zawód dziennikarza był wysoko ceniony społecznie, choć z dzisiejszej perspektywy była to praca mocno zideologizowana, nadzorowana przez upartyjnionych redaktorów. Wnikliwą wivisekcję ówczesnego środowiska dziennikarskiego przedstawił w swojej książce *Anioły na ostrzu igielnym* Jurij Druźnikow¹. Doskonale przedstawia ona ubezwłasnowolnienie dziennikarstwa radzieckiego i jego wierność systemowi, choć bazuje na fikcyjnym tytule prasowym.

Andriej Kolesnikow, prawnik i dziennikarz m.in. „Izwestii” i „Ogonioka”, wspomina swoją pracę zawodową w tym czasie jako ważną społecznie i wpływową: *Koniec lat 80. był bardzo interesujący ze względu na wydarzenia i ówczesne bujne życie intelektualne. Odkrywaliśmy wtedy historyczne białe plamy, zakazaną wcześniej literaturę. Zainteresowanie czytaniem było kolosalne, stąd tak ogromne nakłady gazet i wszelkich pism pod koniec lat 80. „Argumenty i Fakty” czy „Moskowskije Nowosti” rozchodziły się w milionowych nakładach. Dziennikarze wpływali na życie polityczne i intelektualne, byli „panami umysłów”. Ale w rzeczywistości za wszystkim stały państwo i partia. Gdy system się rozpadł, to wiele redakcji upadło, nie odnalazło się w nowej rzeczywistości².*

Ustawa o prasie oraz innych środkach masowej informacji z 21 lipca 1990 r. przełamała państwowo-partyjny monopol na informacje dotąd kontrolowane przez władze Głównego, tj. urzędu ds. kontroli prasy. Rok 1991 był dla rosyjskiego dziennikarstwa początkiem kształtowania się nowego modelu środków masowego przekazu zrywających z tradycyjną sowiecką nowomową³. W tym roku utworzono m.in. takie organizacje, jak Fundacja Ochrony Jawności czy Komitet Obrony Praw Dziennikarzy. Natomiast rok 1992 przyniósł środkom masowego przekazu wiele problemów, dlatego niektórzy medioznawcy nazywają go czarnym okresem w historii prasy rosyjskiej. Niewątpliwie przyczyniła się do tego szalejąca inflacja gospodarcza oraz zaprzestanie subsydiowania przez państwo wielu tytułów prasowych, przez co cena pojedynczego egzemplarza gazety znacznie wzrosła. Wzrosły także ceny usług poligraficznych oraz koszty dystrybucji prasy, natomiast jej nakłady spadły. Z kolei rok 1993 jest określany jako rok zamykający epokę *glasnosti*, co medioznawcy wiążą z rozwiązaniem Zjazdu Deputowanych

¹ J. Druźnikow, *Anioły na ostrzu igielnym*, przeł. A. Wołodźko-Butkiewicz, Kraków 2001.

² *Rosyjskie media niszczą cynizm i autocenzura*, „Gazeta Wyborcza” 2006, 10 X, [online] <http://wyborcza.pl/1,75477,3676638.html>, 30 XII 2013. Wywiad Marcina Wojciechowskiego z Andriejem Kolesnikowem, prawnikiem i dziennikarzem „Ogoniok” i „Nowoje Wriemia”, „Izwestia”. Kilka miesięcy temu wraz z częścią zespołu odszedł z „Izwestii” w proteście przeciwko uległości wobec Kremla narzuconej przez gazowego monopolistę Gazprom.

³ S. Pasti, *The changing profession of a journalist in Russia*, 17 XI 2007, s. 47, [online] <http://acta.uta.fi/pdf/978-951-44-7101-8.pdf>, 30 XII 2013.

Ludowych i Rady Najwyższej FR, starciami i aresztowaniami wśród opozycji antyprezydenckiej w Moskwie. *Wstydlive milczenie mediów – przede wszystkim elektronicznych – towarzyszące ówczesnej rozprawie Jelcyna z parlamentem (bez względu na obiektywną ocenę działalności tego ostatniego) świadczyło, i to wyraźnie, o utracie znaczącej dozy uprzednio zdobytej przez nie wolności*⁴ – ocenił Janusz Adamski z Uniwersytetu Warszawskiego. Te wydarzenia negatywnie wpłynęły na zaufanie społeczeństwa do dziennikarzy. Sytuację zmieniła wojna w Czeczenii, którą środki masowego przekazu dość jednoznacznie napiętnowały. Niewątpliwie kolejnym wydarzeniem rzutującym na wizerunek środowiska dziennikarskiego był rok 1996, kiedy doszło do ponownego zwycięstwa Borysa Jelcyna w wyborach prezydenckich. To zwycięstwo zawdzięczał on w znacznej mierze dziennikarzom stacji NTV, ORT i RTR, którzy wykreowali w swoich materiałach telewizyjnych pozytywny wizerunek silnego, choć w rzeczywistości chorego prezydenta. Zwycięstwo wyborcze Jelcyna było jednak porażką mediów elektronicznych, które pokazały ponownie społeczeństwu swoją stronniczość. Profesor Adamowski dostrzegł jeszcze w tym czasie bardzo niepokojące zjawisko korupcji i upadku etosu dziennikarskiego⁵.

Dziś, gdy spojrzysz się z perspektywy na rosyjskie media lat 90., można odnieść wrażenie, że panowała w nich względna wolność i swoboda wypowiedzi. Wraz z wyborem Władimira Putina na prezydenta federacji w marcu 2000 r. nastąpiły liczne negatywne zmiany w środkach masowego przekazu i ograniczenie wolności swobody wypowiedzi dziennikarskiej. Już w maju, zaledwie kilka dni po inauguracji nowego prezydenta, doszło do zbrojnej interwencji na Media Most, największy holding medialny w Rosji, i należąca do tego podmiotu telewizję NTV. Stacja działająca od 1993 r. była jedyną telewizją opozycyjną na rynku mediów rosyjskich. Programy, które emitowała, m.in. program informacyjny *Wiesti* i publicystyczny *Itogi*, cieszyły się ogromną popularnością wśród społeczeństwa rosyjskiego. Zbrojna interwencja w holdingu zaskoczyła nie tylko rosyjską opinię publiczną, ale również media zagraniczne. „Gazeta Wyborcza” opublikowała na ten temat korespondencję Wacława Radziwiłowicza i Olega Panfilowa, zatytułowaną *Zajazd na most*. Według relacji dziennikarzy, zamaskowana grupa ludzi z identyfikatorami policji podatkowej obezwładniła ochroniarzy budynku holdingu, zakazując pracownikom wykonywania telefonów oraz opuszczania miejsc pracy. Grupie towarzyszyli prokuratorzy z nakazem rewizji, którzy szczególnie dociekliwie sprawdzali biuro oligarchy Władimira Gusinśkiego. Korespondent „Gazety Wyborczej” podkreślił, że gdy pracownicy włączyli kamery telewizyjne, identyfikatory milicji szybko zniknęły, ponieważ nie były naszyte, tylko przyłączone rzepami. Nie bez znaczenia jest fakt, że do przeszukania doszło krótko po publikacji artykułów na temat korupcji w milicji i FSB, co zostało ocenione jako próba zastraszenia środowiska dziennikarskiego⁶. *Stację przejął Gazprom i zaczęła się jej powolna pacyfikacja* – napisał Michał Kacewicz w tygodniku „Newsweek Polska”. *Ramówkę układano na Kremlu [...]. Dziennikarze pracujący jeszcze*

⁴ J. Adamowski, *Rosyjskie media i dziennikarstwo czasu przełomu (1985-1997)*, Warszawa 1998, s. 232.

⁵ Tamże, s. 211.

⁶ W. Radziwiłowicz, O. Panfilow, *Zajazd na most*, „Gazeta Wyborcza” 2000, 12 V.

w stacji przyznają anonimowo, że zapanował strach. Wielu stosuje autocenzurę i boi się nawet w prywatnych rozmowach wspomnieć o protestach opozycji⁷. Dziennikarz „Newsweeka” przypomniiał wybory prezydenckie z 1996 r., kiedy stacja NTV wspierała materiałami telewizyjnymi prezydenta Jelcyna w walce o kolejną kadencję. A ponieważ działania te odniosły skutek, NTV otrzymała od Gazpromu kredyty na bardzo korzystnych warunkach. Według informacji tygodnika „Wprost”, było to 940 mln dolarów⁸. Chociaż przejęcie aktywów spotkało się ze społecznym protestem tysięcy ludzi i znanych osób publicznych, takich jak Michaił Gorbaczow czy Grigorij Jawniński, stacja telewizyjna zmieniła właściciela. Nowym dyrektorem został 34-letni Nikołaj Sienkiewicz, członek kierownictwa Gazprom-Media⁹. Rosyjska prokuratura generalna oskarżyła Gusińskiego, że zmarnotrawił kredyty na rozwój telewizji NTV, których gwarantem był gigant gazowy Gazprom. Strategia przejęcia była zatem zaplanowana, choć w tamtym czasie spodziewano się zakupu aktywów przez zagranicznego inwestora.

Część z tych akcji [telewizji NTV – przyp. A. K.] staje się własnością gazowego monopolisty za niespłacony kredyt, część będzie stanowić zastaw jeszcze jednego kredytu, który Media Most powinien spłacić w przyszłym roku, jednak koncern jest nie wypłacalny i dlatego zapewne wiosną przyszłego roku stanie się własnością Gazpromu. Ale nie do końca, jak wynika z porozumienia między obu firmami 25% akcji telewizji NTV zostanie sprzedane zagranicznemu inwestorowi¹⁰.

W 2002 r. wycofano licencję na działalność stacji TV6, która była własnością oligarchy Borysa Bieriezowskiego. Oficjalnym powodem zamknięcia stacji była upadłość ogłoszona przez Federalny Sąd Arbitrażowy, natomiast w kręgach dziennikarskich głośno mówiło się o związku tej decyzji z krytyczną oceną stacji działań wojennych w Czeczenii¹¹. Właściciel TV6 oskarżony o malwersacje finansowe wyjechał do Wielkiej Brytanii, gdzie uzyskał status uchodźcy politycznego. Jeszcze wcześniej Bieriezowski był zmuszony sprzedać państwu należący do niego pakiet akcji stacji ORT, największego kanału rosyjskiej telewizji. *Wysoki urzędnik złożył mi ultimatum – albo w ciągu dwóch tygodni oddam państwu kontrolowany przeze mnie pakiet akcji ORT, albo skończę w więzieniu na Butyrkach¹²* – napisał w liście otwartym Bieriezowski. Restrykcje dotknęły nie tylko oligarchów, ale również niepokornych redaktorów i dziennikarzy.

⁷ M. Kaciewicz, *Telewizja w Rosji kłamie!*, „Newsweek” 2012, 9 IV, [online] <http://m.newsweek.pl/swiat,telewizja-w-rosji-klamie,90228,2,1.html#>, 18 XII 2012.

⁸ *Władimir Gusiński*, „Wprost” 2001, nr 15, [online] <http://wprost.com.pl/ar/9799/Ludzie/?I=959>, 18 XII 2012.

⁹ *Przedstawiciel Gazpromu nowym szefem telewizji NTV*, 22 I 2003 [online] <http://wiadomosci.wp.pl/kat,1356,title,Przedstawiciel-Gazpromu-nowym-szefem-telewizji-NTV,wid,417414,wiadomosc.html?icaid=1fb6f&ticsn=3>, 18 XII 2012.

¹⁰ *Gazprom właścicielem Media-Mostu*, 18 XI 2000, [online] <http://www.rmf24.pl/ekonomia/news-gazprom-wlascicielem-media-mostu,nId,115730>, 17 XII 2012.

¹¹ *Rosja: Stacja TV-6 przestała nadawać*, 22 I 2002, [online] <http://www.rmf24.pl/fakty/polska/news-rosja-stacja-tv-6-przestala-nadawac,nId,206490>, 17 XII 2012.

¹² *Bitwa o ekran*, „Wprost” 2000, nr 40, [online] <http://www.wprost.pl/ar/8139/Bitwa-o-ekran/?pg=1>, 17 XII 2012.

W 2004 r. ze stanowiska redaktora naczelnego dziennika „Izwestia” tuż po opublikowaniu odważnego artykułu na temat masakry w Biełanie został zwolniony Raf Szakirow. Poinformował on na konferencji prasowej, że był to krok polityczny, ponieważ to Kreml naciskał na właściciela dziennika, by zwolnił nieposłusznego redaktora, który przedstawił w publikacji inną wersję wydarzeń niż ta oficjalnie rozpowszechniana przez władze rosyjskie¹³. Z korespondencji z „Gazety Wyborczej” czytelnicy dowiedzieli się, że właściciel „Izwestii” Władimir Potanin, właściciel holdingu Prof-Media, obawia się ludzi Kremla, mając w świadomości reperkusje polityczno-prawne, które dotknęły oligarchów – właścicieli mediów. Przykre konsekwencje odważnych publikacji prasowych skutecznie hamowały zapal dziennikarski, co podkreśla także dziennikarz „Gazety Wyborczej”: *Wiedzą, że mogą skończyć na emigracji lub w więzieniu jak właściciele innych mediów, które próbowały być niezależne wobec Kremla*¹⁴. Ostatecznie oligarcha Władimir Potanin sprzedał 50,17% aktywów gazety „Izwestia” spółce Gazprom-Media w 2005 r. Na temat transakcji wypowiedział się zwolniony redaktor Raf Szakirow, który ocenił działania Gazpromu jako zmierzające do przejęcia pełnej kontroli nad informacjami: *Z telewizją zrobiono już porządek. Teraz zabrano się za gazetę – aby obraz był pełny*¹⁵.

W jakiej kondycji jest dziś rosyjskie dziennikarstwo? Gienadij Malcew, redaktor naczelny rosyjskiego magazynu „Dziennikarz”, stwierdził, że sytuacja mediów rosyjskich jest dwuznaczna, ponieważ z jednej strony wzrosła liczba środków przekazu (do ok. 66 tys.), więc pojawiły się stanowiska pracy, ale z drugiej – współczesne dziennikarstwo rosyjskie przeżywa kryzys. Kryzys ten wynika z ogólnego obniżenia poziomu warsztatu dziennikarskiego i niskich pensji za pracę, która jest twórcza i niebezpieczna¹⁶. Wsiewołod Bogdanow, przewodniczący Związku Dziennikarzy w Rosji, na spotkaniu z prezydentem Dmitrijem Miedwiediewem podniósł problem spadku prestiżu zawodu dziennikarza w społeczeństwie rosyjskim¹⁷. Według danych UNESCO, w Rosji pracuje 102 tys. dziennikarzy, co daje krajowi 1. miejsce na świecie w kategorii liczby dziennikarzy przypadających na liczbę mieszkańców¹⁸. Dla porównania w USA pracuje 54 tys., a w Chinach 84 tys. dziennikarzy (dane z 2005 r.). Gdyby natomiast postawić pytanie o liczbę niezależnych mediów wśród wymienionych zarejestrowanych 66 tys., okaże się, że jest ich zaledwie kilka¹⁹. Z pewnością do niezależnych tytułów praso-

¹³ M. Wojciechowski, *Kreml karze za obiektywizm w relacjach z Biełanem*, „Gazeta Wyborcza” 2004, 7 X, [online] <http://wyborcza.pl/1,75248,2271419.html>, 17 XII 2012.

¹⁴ Tamże.

¹⁵ „Gazprom-Media” przejmie gazetę „Izwestia”, 3 VI 2005, [online] <http://www.wirtualnemedial.pl/artykul/gazprom-media-przejmie-gazete-izwestia#>, 17 XII 2012.

¹⁶ „Журналист”, [online] www.journalist-virt.ru/, 17 XII 2012.

¹⁷ Mediapedia.ru, 13 VII 2012.

¹⁸ A. Shlifer, D. Treisman, *A normal country: Russia after communism*, [online] http://www.economics.harvard.edu/faculty/shleifer/files/normal_jep.pdf, 17 XII 2012. Daniel Treisman jest profesorem na Uniwersytecie Kalifornijskim w Los Angeles.

¹⁹ *The Global Journalist in the 21st Century*, eds. D. H. Weaver, L. Willnat, New York–London 2012, [online] http://www.uta.fi/cmt/yhteystiedot/henkilokunta/svetlanapasti/publications/Global_jo

wych należy „Nowa Gazeta”, która w opinii międzynarodowej jest przykładem odważnego dziennikarstwa śledczego. Gazeta ta została nagrodzona w Helsinkach nagrodą Free Media Pioneer Award (Lider Wolnych Mediów), przyznaną corocznie przez Międzynarodowy Instytut Prasowy (IPI). Instytut Prasy napisał na swojej stronie internetowej o smutnym rekordzie, który Rosja ma swoim sumieniu. *Niewątpliwie, Rosja jest rekordzistą w kategorii bezpieczeństwo dziennikarzy: przynajmniej 86 dziennikarzy zmarło w związku z wykonywaną przez nich pracę w okresie od 1993 roku do 2008*²⁰. Dyrektor Instytutu David Dudge, uzasadniając przyznanie nagrody, powiedział, że „Nowa Gazeta” symbolizuje *wolność prasy i prawo dziennikarzy do wykonywania swojego zawodu bez ingerencji władz politycznych lub innych czynników*²¹. Natomiast Dmitrij Muratow, redaktor naczelny dziennika, zadedykował ją czwórce zabitych dziennikarzy, którzy pracowali dla „Nowej Gazety”, co uczestnicy spotkania upamiętnili dodatkowo minutą ciszy. W swoim przemówieniu Muratow nawiązał do epoki stalinowskiej, której duch jest ciągle obecny na Kremlu i przejawia się w sposobie rządzenia przywódców rosyjskich. *Zadaniem naszego dziennika jest nadzorowanie tego rządu, kontrolowanie go dla dobra ludzi*²² – podkreślał Muratow.

Międzynarodowy Instytut Prasy nie zapomniał również o zamordowanej dziennikarce „Nowej Gazety” Annie Politkowskiej, przyznając jej tytuł 51. Światowego Bohatera Wolności Prasy²³. W ten sposób uhonorowano niezwykle odważną reporterkę za zasługi dla wolności słowa i praw człowieka²⁴. W sprawie śmierci dziennikarki zabrała również głos amerykańska organizacja typu *think tank* – Narodowy Dar dla Demokracji (NED). Paula Dobriansky, podsekretarz stanu USA ds. demokracji i kwestii globalnych w administracji George’a W. Busha, powiedziała na spotkaniu w waszyngtońskiej siedzibie organizacji, że *Anna Politkowska była jedną z najodważniejszych i najbardziej szanowanych dziennikarzy śledczych w Rosji*²⁵. Śmierć dziennikarki uczciło setki Rosjan, natomiast z Kremla w tym czasie nie padło żadne oświadczenie.

Politkowska w swoich tekstach nie tylko informowała społeczeństwo rosyjskie o sytuacji w Czeczenii; starała się również wpłynąć na sposób myślenia czytelników, w większości obojętnych wobec działań władzy. Dziennikarka dostrzegła też wiele

---

urnalist_2012.pdf, 17 XII 2012.

²⁰ S. Pasti, M. Chernysh, L. Svitich, *Russian Journalists and Their Profession*, [w:] *The Global Journalist...*

²¹ *IPI Congress Honours Russia's Novaya Gazeta*, 7 VI 2009, [online] http://www.freemedia.at/index.php?id=288&tx_ttnews%5Btt_news%5D=4427&tx_ttnews%5BbackPid%5D=13&cHash=ad27-dcc921, 30 XII 2013.

²² „Nowaja Gazeta” nagrodzona Free Media Pioneer Award, 7 VI 2009, [online] <http://www.wirtualne-media.pl/arttykul/nowaja-gazeta-nagrodzona-free-media-pioneer-award>, 30 XII 2013.

²³ *IPI mianował Annę Politkowską Światowym Bohaterem Wolności Prasy*, 8 XII 2006, [online] <http://ftp.press.pl/badania/pokaz/8395,IPI-mianowal-Anne-Politkowska-Swiatowym-Bohaterem-Wolnosc-Prasy>, 30 XII 2013.

²⁴ *IPI SPECIAL REPORT: Impunity: A Global Scourge*, 22 XI 2012, [online] ipi-special-report-impunity-a-global-scurge.html, 30 XII 2013.

²⁵ *Memorial held in Washington for Murdered Russian Journalist*, 17 X 2006, [online] <http://news.fin-dlaw.com/wash/s/20061017/20061017145952.html>, 30 XII 2013.

negatywnych tendencji w swoim środowisku zawodowym – zauważyła, że większość dziennikarzy odnosi się do władzy serwilistycznie, co jest sprzeczne z ideą tego zawodu: *Dziennikarze i prezenterzy telewizyjni entuzjastycznie przyjęli swoją cyrkową rolę. Walka o prawo przekazywania bezstronnych informacji, a nie odgrywania roli sług administracji prezydenckiej, to już przeszłość. Atmosfera stagnacji intelektualnej i moralnej panuje w zawodzie, który również i ja uprawiam, a trzeba powiedzieć, że większość moich kolegów dziennikarzy nie jest zbyt zadowolona z tym regresem od dziennikarstwa do propagandy na rzecz tych, którzy sprawują władzę. Otwarcie przyznają, że informacji o wrogach dostarcza im administracja prezydencka i że mówi się im, o czym mają pisać, a od czego trzymać się z daleka. Co się stało z dziennikarzami, którzy nie chcą występować w cyrku? Stali się pariasami. Nie przesadzam*²⁶.

Politkowska ostro oceniała takie pseudodziennikarstwo, łatwe w uprawianiu, ale niesłychanie zakłamane i prowadzące do zafałszowania prawdziwego obrazu rzeczywistości.

*Jeśli dziennikarz jest „swój”, spłyną na niego zaszczyty i nagrody, a być może zostanie nawet zaproszony do Dumy [...]. W Rosji Kreml wzywa po prostu tych, którzy bez cienia wątpliwości są swoi, którzy salutują we właściwym momencie i którzy zapisali się do partii. Jedna Rosja ze wszystkimi tego konsekwencjami*²⁷.

Skoro niezależne dziennikarstwo stało się ekstremalnie niebezpieczne, warto postawić zasadnicze pytanie o sens uprawiania takiego zawodu, tym bardziej, że dziennikarkę próbowano już otruć. Czy za dziennikarstwo warto oddać życie? – napisała w jednym z artykułów.

*Jeśli cena prawdy jest tak wysoka, być może powinniśmy po prostu rzucić to zajęcie i poszukać zawodu mniej zagrożonego „poważniejszymi nieprzyjemnościami”. Jak bardzo obchodzi to społeczeństwo, na rzecz którego wykonujemy tę pracę? W obliczu tego każdy z nas i każda z nas dokonuje własnego wyboru*²⁸.

Władimir Putin po zabójstwie dziennikarki stwierdził, że była osobą rozpoznawalną w swojej grupie zawodowej, ale starał się umniejszyć jej osiągnięcia doceniane na całym świecie: *Ona była znana w środowisku dziennikarskim, ale jej wpływ na polityczne życie w kraju był minimalny*²⁹.

W końcu lutego 2012 r. rosyjskie media obieğa informacja o zwrocie w sprawie zabójstwa dziennikarki, która zaszokowała jej dawnych przyjaciół i redakcyjnych kolegów. Rzekomymi inicjatorami morderstwa mieli być rosyjski oligarcha Borys Bieriezowski i czeczeński premier Achmied Zakajew³⁰. Informację tę wkrótce zastąpiła kolejna, tym razem o przyznaniu się do przestępstwa prawdziwego zabójcy Politkowskiej, którym okazał się były policjant Dmitrij Pawluczenkow. Został on uznany przez Moskiewski

²⁶ A. Politkowska, *Tylko prawda. Artykuły i reportaże*, przeł. S. Szymański, Warszawa 2011, s. 14.

²⁷ Tamże, s. 14-15.

²⁸ Tamże, s. 15.

²⁹ ANNA POLITKOVSKAYA'S MURDER: CUI BONO?, [online] http://www.jamestown.org/programs/nca/single/?tx_ttnews%5Btt_news%5D=3357&tx_ttnews%5BbackPid%5D=188&no_cache=1, 17 XII 2012.

³⁰ Organizator zabójstwa Politkowskiej skazany, 14 XII 2012, [online] http://wyborcza.pl/1,75477,13054035,Organizator_zabojstwa_Politkowskiej_skazany.html, 17 XII 2012.

Sąd Miejski za winnego i skazany na 11 lat w kolonii karnej o podwyższonym nadzorze³¹. Media poinformowały, że wyrok został wydany w oparciu o układ zawarty pomiędzy oskarżonym z prokuraturą³², ale nie udało się ustalić zleceniodawców zabójstwa. Krewni i przyjaciele dziennikarki chcą ich dalej poszukiwać, ponieważ nie wierzą w zeznania Pawluczenkowa o współudziale Bierzowskiego i Zakajewa w zabójstwie³³.

Putin nisko ocenia dziennikarzy jako grupę zawodową, a nawet uważa ją za sprzedajną, co zapewne wiąże się ze stałą obecnością w jego otoczeniu posłusznych dziennikarzy. Kreml, wzorując się bowiem na amerykańskim Białym Domu, stworzył grupę akredytowanych dziennikarzy, która systematycznie informuje o wszelkiej aktywności i działaniach prezydenta. Bycie członkiem *Kremlin pool* nie gwarantuje uzyskania odpowiedzi na wiele pytań, ale z pewnością znacząco ułatwia dostęp do wysoko postawionych osób z otoczenia prezydenta³⁴. W gronie wyróżnionych dziennikarzy znalazła się m.in. Margarita Simonian, szefowa kanału Russia Today³⁵. Simonian zdobywała wcześniej doświadczenie jako korespondentka z Kremla stacji RTR.

Władze rosyjskie przywiązują za to bardzo dużo wagę do tego, w jaki sposób są postrzegane za granicą. Jednym z pomysłów na poprawienie nadszarpniętego wizerunku Rosji było utworzenie w grudniu 2005 r. angielskojęzycznej stacji Russia Today opierającej się na modelu stacji informacyjnej CNN. Nowoczesne studia, profesjonalni prezenterzy i zagraniczni dziennikarze mieli stanowić przykład nowoczesnego, niezależnego dziennikarstwa. Tygodnik „Wprost” opublikował na ten temat krótki, ale obrazowy komentarz, który jest kwintesencją profilu i linii programowej stacji: *Władysław Surkow, główny strateg kremlowskiego PR, stworzył anglojęzyczną telewizję Russia Today. Stacja nazywana „Putin Today” jest – jak na rosyjskie warunki – wyjątkowo profesjonalna. – Simonian mówi, że przedstawiany w tej telewizji obraz świata jest taki, jakiego chcą kremlowskie elity. W rosyjski dzień zwycięstwa, 9 maja, w Russia Today nie padło słowo o zbrodniach Stalina, zamordowaniu polskich oficerów w Katyniu czy pakcie Ribbentrop – Mołotow [...]. W 2011 r. państwo wesprze stację dotacją wynoszącą ponad 200 mln dolarów*³⁶.

Zadaniem dziennikarzy pracujących dla Russia Today jest wykreowanie spójnego obrazu rzeczywistości, który, zdaniem władz rosyjskich, jest zniekształcany przez wielu

³¹ Rosja: Skazano zabójcę Anny Politkowskiej, 14 XII 2012, [online] http://amnesty.org.pl/no_cache/aktualnosci/strona/article/7770.html, 17 XII 2012.

³² Zabójca Politkowskiej będzie sądzony łagodnie. Ruszył proces, 12 XI 2012, [online] http://www.tokfm.pl/Tokfm/1,102433,13034892,Zabojca_Politkowskiej_będzie_sadzony_łagodnie__Ruszył.html, 17 XII 2012.

³³ P. Kościński, T. Serwetnyk, *Zabójcy są, zleceniodawców brak*, 17 X 2012, [online] <http://www.rp.pl/artukul/943094.html?print=tak&p=0>, 18 XII 2012.

³⁴ A. Smolchenko, *What it's like reporting in the Kremlin Pool*, 2 X 2007, [online] <http://www.themoscowtimes.com/sitemap/paid/2007/10/article/what-its-like-reporting-in-the-kremlin-pool/193933.html>, 18 XII 2012.

³⁵ J. Prus-Wojciechowska, *Margarita Simonian. Usta Kremla*, „Polityka” 2011, 19 II, [online] <http://www.polityka.pl/swiat/ludzie/1511764,1,margarita-simonian-usta-kremla.read>, 18 XII 2012.

³⁶ G. Ślubowski, *Reklama imperium*, „Wprost” 2007, nr 23, [online] <http://www.wprost.pl/ar/107682/Reklama-imperium/?I=1276>, 8 X 2008.

wrogów. Co ciekawe, rosyjskie władze znalazły również państwa, które zniekształcają obraz Federacji Rosyjskiej – są to, ich zdaniem, Polska oraz kraje nadbałtyckie. Po zamkniętym spotkaniu rosyjskich polityków z szefem MSZ Siergiejem Ławrowem i dyrektorami rosyjskich agencji informacyjnych w rządowej „Gazecie Rosyjskiej” opublikowano częściowy raport, z którego wynika ogólnie, że *antyrosyjskie nastroje stanowią przykrywkę dla konkretnych interesów*³⁷. Na liście wrogów znaleźli się niepokorni dziennikarze rosyjscy nielicznych tytułów prasowych i stacji telewizyjnych. W komunikacie można przeczytać, że swoimi artykułami tworzą oni *kryminalny obraz kraju, reprezentujący sobą niebezpieczeństwo i strach*³⁸.

Pozytywny wizerunek Rosji tworzą także płatni specjaliści ds. public relations monitorujący Internet i odpierający ataki na Putina. Rzecznik premiera Dmitrij Pieskow gwałtownie skrytykował okładkę tygodnika „Time” z marca 2012 r., który uznał wybór Putina na trzecią kadencję za *niebezpieczny dla świata*³⁹. Pieskow emocjonalnie ocenił okładkę jako przejaw rusofobii i putinofobii⁴⁰. Należy podkreślić, że „Time” jest jednym z najbardziej opiniotwórczych tygodników na świecie, dlatego jego okładka wywołała tak gwałtowne reakcje na Kremlu. Powoływanie się przez rzecznika premiera na fobie dziennikarskie było strategią dosyć nieudolną, ponieważ prezydenci z całego świata codziennie spotykają się z krytyką prasową; leży ona jednak w sferze jej podstawowych kompetencji, bo dotyczy osób pełniących funkcje publiczne. Przesłanki, na których opierał się „Time”, wynikały po prostu z oceny poprzednich prezydentur Putina. Jeszcze w 2004 r., czyli w czasie pierwszej kadencji Putina, tygodnik „Newsweek Polska” opublikował bardzo pesymistyczny w wymowie artykuł zatytułowany *Cmentarz wolnego słowa*, podsumowujący 4 lata rządów prezydenta jako czas wielkiej smuty dla mediów rosyjskich⁴¹. Na pytanie, co zrobiono, by zmienić tę sytuację, lub jak prowadzi się śledztwa brakuje odpowiedzi lub są one zdawkowe, a większość sprawców przestępstw pozostała niewykryta. Nie dziwi zatem ogłoszenie organizacji Freedom House z 1 maja 2012 r., że w Rosji nie ma wolnych mediów⁴². Autocenzura, zastraszanie, pobicia i, co najgorsze, zabójstwa dziennikarzy stały się w ostatniej dekadzie niemal regularne. Gdy w 2010 r. doszło do kolejnego pobicia Olega Kaszyna, dziennikarza „Kommiersanta”, grupa znanych redaktorów i dziennikarzy skierowała do prezydenta Miedwiediewa list otwarty z prośbą o ochronę dla tej grupy zawodowej. [...] *Dziennikarze w Rosji powinni*

³⁷ *Rosyjski parlament: Polacy psują nam wizerunek na świecie*, „Gazeta Wyborcza” 2005, 13 VII [online] <http://wyborcza.pl/1,75477,2818469.html>, 13 VII 2005.

³⁸ D. Stachow, A. Krotow, *Imidż Rosji*, „Огонёк” 2002, nr 39.

³⁹ *Rzecznik Putina zarzuca tygodnikowi „Time” rusofobię*, 24 II 2012, [online] <http://fakty.interia.pl/swiat/news/rzecznik-putina-zarzuca-tygodnikowi-time-rusofobie,1764070,4>, 17 XII 2012.

⁴⁰ *Rzecznik Putina: Tygodnik „Time” jest rusofobiczny*, 24 II 2012, [online] http://wiadomosci.gazeta.pl/wiadomosci/1,114881,11230478,Rzecznik_Putina__Tygodnik__Time__jest_rusofobiczny.html, 17 XII 2012.

⁴¹ M. Kaciewicz, *Cmentarz wolnego słowa*, „Newsweek” 2004, 1 VIII, [online] <http://swiat.newsweek.pl/cmentarz-wolnego-slowa,19145,1,1.html>, 30 XII 2013.

⁴² *Freedom House: в России нет свободных СМИ*, 1 V 2012, [online] <http://www.bfm.ru/news/2012/05/01/freedom-house-v-rossii-net-svobodnyh-smi.html>, 30 XII 2013.

*być chronieni. Władze ponoszą bezpośrednią odpowiedzialność za bezpieczeństwo pracy mediów w kraju [...]*⁴³.

Mocno zastanawiające są słowa Putina, który wielokrotnie podkreślał publicznie, że władza nie ogranicza wolności słowa, a problemy w tej dziedzinie wynikają ze słabości rosyjskiego rynku mediów. Nasuwa się pytanie: co władze zrobiły, by słabość tę zniwelować i by rynek mediów rosyjskich dojrzał? W parlamencie rosyjskim 13 lipca 2012 r. przegłosowano ustawę przywracającą odpowiedzialność karną za tzw. oszczerstwo (ros. клевета). Dziennikarze próbowali oprotestować przyjęcie tej ustawy, kierując do parlamentu petycję, którą podpisało 1500 osób⁴⁴. Za rozpowszechnianie kłamliwych informacji godzących w cześć i godność innej osoby i jej reputacji grozi w tej chwili grzywna do 5 mln rubli lub kara robót przymusowych w wymiarze do 480 godzin⁴⁵.

Czego można spodziewać się po wprowadzeniu takiego zapisu prawnego? Wzmocnienia autocenzury i dalszego przechylania się rosyjskiego dziennikarstwa w stronę modelu rozrywkowo-informacyjnego (tzw. infotainment), a nie pogłębionych analiz, które mogłyby nieść za sobą prawne konsekwencje dla dziennikarzy.

Ciekawe i równie istotne w próbie oceny obecnej kondycji zawodu dziennikarza w Rosji są obserwacje innych dziennikarzy – korespondentów zagranicznych. Wacław Radziwinowicz, dziennikarz „Gazety Wyborczej”, w wywiadzie udzielonym miesięcznikowi „Press” opowiadał o trudnościach, jakie napotykał w swojej pracy, jednocześnie bardzo ciekawej i niebezpiecznej, bo związanej z pogrozkami. Korespondent znacznie lepiej ocenił warunki swojej pracy w czasie prezydentury Jelcyna, kiedy mógł skontaktować się z urzędnikami administracji prezydenta, a ci mieli wyklarowane zdanie i nie bali się go wyrażać. Natomiast od czasu wyboru Putina na prezydenta Radziwinowicz nie jest już w stanie dotrzeć do wielu rosyjskich polityków. Zachowanie tych osób nasuwa dziennikarzowi skojarzenia z bohaterami Gogoła: *Nasz premier Władimir Władimirowicz Putin słusznie stwierdził, że...*⁴⁶ Analogicznego zachowania dopatrywał się korespondent wśród dziennikarzy rosyjskich, którzy w ten sam sposób zadawali pytania prezydentowi Miedwiediewowi: *Podczas konferencji Miedwiediewa dziennikarze rosyjscy zawsze zaczęli pytania od słów: „Jak pan słusznie powiedział...”* – wspomina Radziwinowicz⁴⁷.

Do dyskusji nad kondycją i bezpieczeństwem dziennikarzy w Rosji włączają się każdego roku międzynarodowe instytucje, które przygotowują pogłębione raporty o charakterze analityczno-statystycznym. Międzynarodowa organizacja pozarządowa Reporterzy

⁴³ *W Rosji zawrzało po pobiciu Kaszyna. „Pobicia dziennikarzy stają się zbyt systematyczne”, 7 XI 2010, [online] <http://swiat.newsweek.pl/w-rosji-zawrzalo-po-pobiciu-kaszyna--pobicia-dziennikarzy-staja-sie-zbyt-systematyczne-67655,1,1.html>, 17 XII 2012.*

⁴⁴ *Rosja będzie karać za oszczerstwa – nawet 5 mln rubli, 13 VII 2012, [online] <http://www.tvn24.pl/wiadomosci-ze-swiata,2/rosja-bedzie-karac-za-oszczerstwa-nawet-5-mln-rubli,264735.html>, 17 XII 2012.*

⁴⁵ *Komisarz UE krytycznie o rosyjskiej Dumie, 13 VI 2012, [online] <http://www.tvpparlament.pl/aktualnosci/komisarz-ue-krytycznie-o-rosyjskiej-dumie/7988817?date=20120901>, 17 XII 2012.*

⁴⁶ W. Radziwinowicz, *Nudy tu macie*, rozm. popr. A. Gulczyńska, „Press” 2011, nr 11, s. 50-53.

⁴⁷ Tamże, s. 51.

bez Granic (Reporters Without Borders) przygotowuje każdego roku Indeks Wolności Prasy, który powstaje na podstawie ankiet wypełnianych przez dziennikarzy ze 179 krajów na całym świecie. W rankingu tym Rosja zajęła w 2012 r. 142. miejsce (dla porównania Polska – 24.)⁴⁸. Jest to jednak duży awans w stosunku do 2009 r., kiedy obejmowała 153. pozycję⁴⁹. W tym samym roku przedstawiciele organizacji przyjechali do Rosji na uroczystości 3. rocznicy śmierci Anny Politkowskiej, ale nie zostali wpuszczeni do kraju⁵⁰.

Inną organizacją promującą wolność prasy i swobodę wypowiedzi jest amerykański Komitet Obrony Dziennikarzy (CPJ) z siedzibą w Nowym Jorku, który w 2010 r. uznał Rosję za jeden z 10 krajów wrogich internetowi⁵¹. Dwa lata później Komitet opublikował w kwietniu *Indeks bezkarności 2012 r.*, dotyczący niewyjaśnionych przestępstw związanych z wykonywaniem pracy dziennikarza. W indeksie pierwsze miejsce zajął Irak, kolejne: Somalia, Filipiny, Sri Lanka, Kolumbia, Nepal, Afganistan, Meksyk. Rosja znalazła się na 9. pozycji. Organizacja poinformowała jednocześnie, że miejsce Rosji się nie zmieniło, ponieważ 18 zabójstw dziennikarzy pozostało niewyjaśnionych⁵². Z kolei w raporcie *Freedom of the Press* amerykańskiej organizacji non profit Freedom House z 2012 r. Rosja zajęła 172. miejsce, tuż obok Azerbejdżanu i Zimbabwe⁵³.

Czy tak złe notowania w zagranicznych rankingach odstraszą i demotywią młodych Rosjan do pracy dziennikarskiej? Wspomniany wcześniej dziennikarz „Izwestii” wyjaśnia, że nowe kadry elastycznie dopasowują się do istniejących uwarunkowań polityczno-prawnych, dlatego uczą się po prostu warsztatu, przyjmując zachowawczą postawę: [...] *Praca młodych dziennikarzy – zwłaszcza na prowincji – coraz częściej polega na umiejętności adaptowania się do stylu i zależności politycznych redakcji. [...] Autocenzura niszczy nasze redakcje, zabija zasadę niezależności. Wszyscy doskonale rozumieją, o co chodzi w tej grze, prywatnie mówią o tym dość otwarcie, ale jeśli chcesz pracować, to musisz zaakceptować reguły gry*⁵⁴.

W czerwcu 2011 r. odbyła się w Moskwie międzynarodowa sesja zatytułowana *Media przyszłości. Rosyjskie i zagraniczne media: doświadczenie, rzeczywistość, przyszłość*, której uczestnicy zastanawiali się nad obecną kondycją zawodu dziennikar-

⁴⁸ Ł. Szewczyk, *Wzrosła wolność prasy w Polsce*, 1 XII 2012, [online] <http://media2.pl/media/98424-Wzrosla-wolnosc-prasy-w-Polsce.html>, 18 XII 2012.

⁴⁹ *Ranking Wolności Prasy. Polska awansowała*, 20 X 2009, [online] http://wiadomosci.gazeta.pl/wiadomosci/1,114873,7165629,Ranking_Wolnosc_Prasy_Polska_awansowala.html, 18 XII 2012.

⁵⁰ *Rosja: „Reporterów bez Granic” nie wpuszcili na rocznicę śmierci Politkowskiej*, 7 X 2009, [online] http://wiadomosci.gazeta.pl/wiadomosci/1,114873,7115587,Rosja_Reporterow_bez_Granic_nie_wpuszcili_na_rocznice.html, 17 XII 2012.

⁵¹ *Rok 2010 tragiczny dla dziennikarzy: 102 zabitych*, 2 V 2011, [online] http://wiadomosci.gazeta.pl/wiadomosci/1,114881,9531443,Rok_2010_tragiczny_dla_dziennikarzy_102_zabitych.html, 17 XII 2012.

⁵² *Getting Away With Murder (Special Report)*, 17 IV 2012, [online] <http://cpj.org/reports/2012/04/impunity-index-2012.php#index>, 17 XII 2012.

⁵³ *Россия в рейтинге свободы СМИ Freedom House поднялась на строчку*, 1 V 2012, [online] <http://ria.ru/media/20120501/638880577.html>, 30 XII 2013.

⁵⁴ M. Wojciechowski, *Rosyjskie media niszczą...* (wypowiedź Andrieja Kolesnikowa).

skiego i jego przyszłością⁵⁵. Na sesji zorganizowanej w związku z obchodami 70-lecia agencji prasowej RIA Novosti uczestnicy dyskutowali o szybkiej transformacji zawodu dziennikarskiego związanej ze zjawiskiem konwergencji nowych i starych mediów, rozwojem mediów społecznych i charakterystyczną dla rosyjskiego dziennikarstwa metodą „kopiuj-wklej”⁵⁶. Agencja RIA Novosti została zaliczona przez prezydenta Miedwiediewa na Światowym Forum Politycznym we wrześniu 2010 r. do najbardziej wpływowych środków przekazu, obok dziennika „Izwestia” i stacji telewizyjnej Russia Today. Prezydent stwierdził wówczas, że są to media głównego nurtu odgrywające ważną rolę w kształtowaniu tożsamości narodowej. Zaprzeczał przy tym w swoich wypowiedziach publicznych istnieniu cenzury w rosyjskich mediach, na którą nie pozwala zresztą rosyjska konstytucja; jej ewentualne przypadki powinny, zdaniem prezydenta, stać się przedmiotem śledztwa⁵⁷.

Czy zła kondycja zawodu dziennikarza w Rosji może ulec zmianie? Trudno obecnie, w atmosferze zastraszania i różnego rodzaju nacisków, doszukać się jakichś przesłanek, które pozwalałyby na optymistyczne prognozowanie co do zawodu wymagającego twórczego zaangażowania. Wydaje się, że w Rosji nadal dobrze będzie rozwijać się dziennikarstwo newsowe, szybkie i atrakcyjne, ale również płytkie informacyjnie. Rosyjski rynek mediów wykazuje się specyfiką jednoznacznie wynikającą z bardzo silnego wpływu państwa na tę sferę publiczną, która zapewne zostanie uregulowana kolejną ustawą federalną lub dekretem prezydenckim. Wydaje się, że te kroki zostaną najszybciej skierowane w stronę Internetu jako silnie rozwijającego się metamedium⁵⁸, podobnie na rosyjskim rynku medialnym można oczekiwać postępującego procesu koncentracji mediów w rękach państwa.

BIBLIOGRAFIA

- Adamowski J., *Rosyjskie media i dziennikarstwo czasu przełomu (1985-1997)*, Warszawa 1998.
- ANNA POLITKOVSKAYA'S MURDER: CUI BONO?, [online] http://www.jamestown.org/programs/nca/single/?tx_ttnews%5Btt_news%5D=3357&tx_ttnews%5BbackPid%5D=188&no_cache=1, 17 XII 2012.
- Bitwa o ekran, „Wprost” 2000, nr 40, [online] <http://www.wprost.pl/ar/8139/Bitwa-o-ekran/?pg=1>, 17 XII 2012.
- Drużnikow J., *Anioły na ostrzu igielnym*, przeł. A. Wołodźko-Butkiewicz, Kraków 2001.
- Freedom House: в России нет свободных СМИ, 1 V 2012, [online] <http://www.bfm.ru/news/2012/05/01/freedom-house-v-rossii-net-svobodnyh-smi.html>, 30 XII 2013.

⁵⁵ Профессия „журналист” не исчезнет, но трансформируется – медиаэксперты, 24 VI 2011, [online] <http://fmf2011.ria.ru/news/20110624/367255671.htm>, 30 XII 2013.

⁵⁶ Tamże.

⁵⁷ Medvedev Denies Media Censorship in Russia, 26 IV 2012, [online] <http://en.rian.ru/russia/20120426/173067711.html>, 30 XII 2013.

⁵⁸ Miedwiediew chce kontrolować komentarze w internecie, 3 VI 2011, [online] <http://www.rmfm24.pl/fakty/news-miedwiediew-chce-kontrolowac-komentarze-w-internecie,nld,343541>, 17 XII 2012.

- „Gazprom-Media” przejmie gazetę „Izwestia”, 3 VI 2005, [online] <http://www.wirtualnemedia.pl/artukul/gazprom-media-przejmie-gazete-izwestia#>, 17 XII 2012.
- Gazprom właścicielem Media-Mostu*, 18 XI 2000, [online] <http://www.rmfm24.pl/ekonomia/news-gazprom-wlascicielem-media-mostu,nId,115730>, 17 XII 2012.
- Getting Away With Murder (Special Report)*, 17 IV 2012, [online] <http://cpj.org/report-s/2012/04/impunity-index-2012.php#index>.
- The Global Journalist in the 21st Century*, eds. D. H. Weaver, L. Willnat, New York–London 2012, [online] http://www.uta.fi/cmt/yhteystiedot/henkilokunta/svetlanapasti/publications/Global_journalist_2012.pdf, 17 XII 2012.
- IPI Congress Honours Russia’s Novaya Gazeta*, 7 VI 2009, [online] http://www.freemedia.at/index.php?id=288&tx_ttnews%5Btt_news%5D=4427&tx_ttnews%5BbackPid%5D=13&cHash=ad27dcc921, 30 XII 2013.
- IPI mianował Annę Politkowską Światowym Bohaterem Wolności Prasy*, 8 XII 2006, [online] <http://ftp.press.pl/badania/pokaz/8395,IPI-mianowal-Anne-Politkowska-Swiatowym-Bohaterem-Wolnosci-Prasy>, 30 XII 2013.
- IPI SPECIAL REPORT: Impunity: A Global Scourge*, 22 XI 2012, [online] ipi-special-report-impunity-a-global-scourge.html, 30 XII 2013.
- Kaciewicz M., *Cmentarz wolnego słowa*, „Newsweek” 2004, 1 VIII, [online] <http://swiat.newweek.pl/cmentarz-wolnego-slowa,19145,1,1.html>, 18 XII 2012.
- Kaciewicz M., *Telewizja w Rosji kłamie!*, „Newsweek” 2012, 9 IV, [online] <http://m.newweek.pl/swiat,telewizja-w-rosji-klamie,90228,2,1.html#>, 18 XII 2012.
- Komisarz UE krytycznie o rosyjskiej Dumie*, 13 VI 2012, [online] <http://www.tvpparlament.pl/aktualnosci/komisarz-ue-krytycznie-o-rosyjskiej-dumie/7988817?date=20120901>, 17 XII 2012.
- Kościński P., Serwetnyk T., *Zabójcy są, zleceńodawców brak*, 17 X 2012, [online] <http://www.rp.pl/artukul/943094.html#print=tak&p=0>, 18 XII 2012.
- Mediapeda.ru, 13 VII 2012.
- Medvedev Denies Media Censorship in Russia*, 26 IV 2012, [online] <http://en.rian.ru/russia/20120426/173067711.html>, 30 XII 2013.
- Memorial held in Washington for Murdered Russian Journalist*, 17 X 2006, [online] <http://news.findlaw.com/wash/s/20061017/20061017145952.html>, 30 XII 2013.
- Miedwiediew chce kontrolować komentarze w internecie*, 3 VI 2011, [online] <http://www.rmfm24.pl/fakty/news-miedwiediew-chce-kontrolowac-komentarze-w-internecie,nId,343541>, 17 XII 2012.
- „Nowaja Gazeta” nagrodzona *Free Media Pioneer Award*, 7 VI 2009, [online] <http://www.wirtualnemedia.pl/artukul/nowaja-gazeta-nagrodzona-free-media-pioneer-award>, 30 XII 2013.
- Organizator zabójstwa Politkowskiej skazany*, „Gazeta Wyborcza” 2012, 14 XII, [online] http://wyborcza.pl/1,75477,13054035,Organizator_zabojstwa_Politkowskiej_skazany.html, 17 XII 2012.
- Pasti S., *The changing profession of a journalist in Russia*, 17 XI 2007, [online] <http://acta.uta.fi/pdf/978-951-44-7101-8.pdf>, 30 XII 2012.
- Pasti S., Chernysh M., Svitich L., *Russian Journalists and Their Profession*, [w:] *The Global Journalist in the 21st Century*, eds. D. H. Weaver, L. Willnat, New York–London 2012,

- [online] http://www.uta.fi/cmt/yhteystiedot/henkilokunta/svetlanapasti/publications/Global_journalist_2012.pdf, 17 XII 2012.
- Politkowska A., *Tylko prawda. Artykuły i reportaże*, przeł. S. Szymański, Warszawa 2011.
- Профессия „журналист” не исчезнет, но трансформируется – медиаэксперты*, 24 VI 2011, [online] <http://fmf2011.ria.ru/news/20110624/367255671.htm>, 30 XII 2013.
- Prus-Wojciechowska J., *Margarita Simonian. Usta Kremla*, „Polityka” 2011, 19 II, [online] <http://www.polityka.pl/swiat/ludzie/1511764,1,margarita-simonian-usta-kremla.read>, 18 XII 2012.
- Przedstawiciel Gazpromu nowym szefem telewizji NTV*, 22 I 2003 [online] http://wiadomosci.wp.pl/kat,1356,title,Przedstawiciel-Gazpromu-nowym-szefem-telewizji-NTV,wid,417414,wiadomosc.html?ticaid=1fb6f&_tlicrsn=3, 18 XII 2012.
- Radziwinowicz W., Panfilow O., *Zajazd na most*, „Gazeta Wyborcza” 2000, 12 V.
- Radziwinowicz W., *Nudy tu macie*, rozm. przepr. A. Gulczyńska, „Press” 2011, nr 11.
- Ranking Wolności Prasy. Polska awansowała*, 20 X 2009, [online] http://wiadomosci.gazeta.pl/wiadomosci/1,114873,7165629,Ranking_Wolnosci_Prasy_Polska_awansowala.html, 18 XII 2012.
- Rok 2010 tragiczny dla dziennikarzy: 102 zabitych*, 2 V 2011, [online] http://wiadomosci.gazeta.pl/wiadomosci/1,114881,9531443,Rok_2010_tragiczny_dla_dziennikarzy__102_zabitych.html, 17 XII 2012.
- Rosja będzie karać za oszczerstwa – nawet 5 mln rubli*, 13 VII 2012, [online] <http://www.tvn24.pl/wiadomosci-ze-swiata,2/rosja-bedzie-karac-za-oszczerstwa-nawet-5-mln-rubli,264735.html>, 17 XII 2012.
- Rosja: „Reporterów bez Granic” nie wpuścili na rocznicę śmierci Politkowskiej*, 7 X 2009, [online] http://wiadomosci.gazeta.pl/wiadomosci/1,114873,7115587,Rosja___Reporterow_bez_Granic__nie_wpuscili_na_rocznice.html, 17 XII 2012.
- Россия в рейтинге свободы СМИ Freedom House поднялась на строчку*, 1 V 2012, [online] <http://ria.ru/media/20120501/638880577.html>, 30 XII 2013.
- Rosja: Skazano zabójcę Anny Politkowskiej*, 14 XII 2012, [online] http://amnesty.org.pl/no_cache/aktualnosci/strona/article/7770.html, 17 XII 2012.
- Rosja: Stacja TV-6 przestała nadawać*, 22 I 2002, [online] <http://www.rmfm24.pl/fakty/polska/news-rosja-stacja-tv-6-przestala-nadawac,nId,206490>, 17 XII 2012.
- Rosyjski parlament: Polacy psują nam wizerunek na świecie*, „Gazeta Wyborcza” 2005, 13 VII, [online] <http://wyborcza.pl/1,75477,2818469.html>, 17 XII 2012.
- Rosyjskie media niszczą cynizm i autocenzura*, „Gazeta Wyborcza” 2006, 10 X [online] <http://wyborcza.pl/1,75477,3676638.html>, 30 XII 2013.
- Rzecznik Putina: Tygodnik „Time” jest rusofobiczny*, 24 II 2012, [online] http://wiadomosci.gazeta.pl/wiadomosci/1,114881,11230478,Rzecznik_Putina_Tygodnik_Time_jest_rusofobiczny.html, 17 XII 2012.
- Rzecznik Putina zarzuca tygodnikowi „Time” rusofobię*, 24 II 2012, [online] <http://fakty.in-tertia.pl/swiat/news/rzecznik-putina-zarzuca-tygodnikowi-time-rusofobie,1764070,4>, 17 XII 2012.
- Shlifer A., Treisman D., *A normal country: Russia after communism*, [online] http://www.economics.harvard.edu/faculty/shleifer/files/normal_jep.pdf, 17 XII 2012.

- Smolchenko A., *What it's like reporting in the Kremil Pool*, 2 X 2007, [online] <http://www.themoscowtimes.com/sitemap/paid/2007/10/article/what-its-like-reporting-in-the-kremlin-pool/193933.html>, 18 XII 2012.
- Stachow D., Krotow A., *Imidż Rosji*, „Огонёк” 2002, nr 39.
- Szewczyk Ł., *Wzrosła wolność prasy w Polsce*, 1 XII 2012, [online] <http://media2.pl/media/98424-Wzrosla-wolnosc-prasy-w-Polsce.html>, 18 XII 2012.
- Ślubowski G., *Reklama imperium*, „Wprost” 2007, nr 23, [online] <http://www.wprost.pl/ar/107682/Reklama-imperium/?I=1276>, 8 X 2008.
- W Rosji zawrzało po pobiciu Kaszyna. „Pobicia dziennikarzy stają się zbyt systematyczne”*, 7 XI 2010, [online] <http://swiat.newsweek.pl/w-rosji-zawrzalo-po-pobiciu-kaszyna--pobicia-dziennikarzy-staja-sie-zbyt-systematyczne-67655,1,1.html>, 17 XII 2012.
- Władimir Gusiński, „Wprost” 2001, nr 15, [online] <http://wprost.com.pl/ar/9799/Ludzie/?I=959>, 18 XII 2012.
- Wojciechowski M., *Kreml karze za obiektywizm w relacjach z Biesłanu*, „Gazeta Wyborcza”, 2004, 7 X, [online] <http://wyborcza.pl/1,75248,2271419.html>, 17 XII 2012.
- Zabójca Polakowskiej będzie sądzony łagodnie. Ruszył proces*, 12 XI 2012, [online] http://www.tokfm.pl/Tokfm/1,102433,13034892,Zabojca_Polakowskiej_bedzie_sadzony_lagodnie__Ruszył.html, 17 XII 2012.
- „Журналист”, [online] www.journalist-virt.ru/, 17 XII 2012.